

ПРАВОВА КУЛЬТУРА СУБ'ЄКТІВ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПРОЦЕДУР

Звоздецька І. В.,

*здобувач кафедри теорії держави і права,
конституційного права і державного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Стаття присвячена аналізу правової культури суб'єктів парламентських процедур. Досліджуються тлумачення терміна та юридичні властивості цього правового явища. Підсумовується, що правова культура суб'єктів парламентських процедур визначається як ступінь правового розвитку суб'єкта, характер його юридичної практики, рівень засвоєння ним правових норм і об'єктивної оцінки та прогнозування подальшого розвитку суспільства і держави, форма участі в перетворенні правової дійсності, рівень правової активності, опанування культурою правового мислення.

Статья посвящена анализу правовой культуры субъектов парламентских процедур. Исследуются толкование термина и юридические свойства этого правового явления. Суммируется, что правовая культура субъектов парламентских процедур определяется как степень правовой развитости субъекта, характер его юридической практики, уровень усвоения им правовых норм и объективной оценки и прогнозирования дальнейшего развития общества и государства, форма участия в преобразовании правовой действительности, уровень правовой активности, овладение культурой правового мышления.

The article is devoted to the analysis of the legal culture of subjects of parliamentary procedures. The interpretation of the term and the legal features of this legal phenomenon are studied. It is summarized that the legal culture of subjects of parliamentary procedures is defined as the degree of legal development of the subject, the nature of his legal practice, the level of knowledge of legal norms and objective assessment, prediction of the further development of society and state, the form of participation in the transformation of the legal reality, the level of legal activity, mastering the culture of legal thinking.

Ключові слова: парламентська процедура, правова норма, правова культура, правовий розвиток, право, суспільство, держава

Постановка проблеми. Подібно до основних законів зарубіжних країн Конституція України унормовує елементи правового статусу члена парламенту шляхом закріплення найбільш важливих принципів і положень (виборність, представництво, вільний депутатський мандат, індемнітет і імунітет, несумісність з іншими видами оплачуваної роботи за певними винятками) (розділ IV). Крім того, окремі розділи Конституції України регламентують правовий статус органів публічної влади (розділи V-VIII, XI), що часто постають суб'єктами парламентських процедур. Ще один розділ Конституції присвячений правам, обов'язкам і свободам особи (розділ II).

Проте на конституційному рівні не закріплені принципи взаємодії народних депутатів і виборців, нечітко прописана відповідальність парламентаріїв, надто розширені їх гарантії та привілеї [1, с. 80]. Це дає підстави вести мову про можливе зловживання конституційно-правовим статусом, його невідповідність критеріям правової і демократичної держави. Постають питання і про рівень правової культури народних обранців, які часто дають приводи сумніватися в їх добросовісності.

Науковий інтерес представляє правова культура й інших суб'єктів парламентських процедур – представників органів публічної влади і громадян України.

Метою статті є вивчення правової культури суб'єктів парламентських процедур.

Аналіз останніх публікацій. Під час написання даної роботи були використані праці таких авторів, як: Р.А. Калюжний, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.М. Легуша, С.Л. Лисенков, В.С. Нерсисянц, О.Ю. Паращевіна, Н.М. Пархоменко, І.І. Поляков, М.Ю. Рязанов, О.Д. Святоцький, А.О. Селіванов, В.М. Сирих, О.М. Скуріхін, М.Б. Смолянський, Л.І. Спиридонов, С.М. Тимченко, А.В. Якушев та ін.

Виклад основного матеріалу. Часто парламентські процедури є формою взаємодії суб'єктів, в якій відкрито проявляється зіткнення конкретних інтересів, суперечностей. Висока правова культура могла би стати способом фіксації стану врівноваженості сторін, оскільки постійна зміна засобів задоволення потреб із-за зміни матеріального розвитку суспільства, пропорційності сил у класовій, груповій, національній та інших групах призводять до залежності і напруги у відносинах. Неминуче

з'ясування співвідношення влади і інтересів відбувається на рівні: інтереси одного суб'єкта – можливості їх реалізації, що лежать у межах доцільної діяльності іншого суб'єкта.

Задоволення потреб у певних способах і формах певними засобами відбувається під впливом власних якостей і можливостей суб'єкта та мало залежної від нього діяльності протилежного суб'єкта. Ця залежність є владною. Головна її змістова суть полягає в тому, що суб'єкт з огляду на його природні якості і соціальне становище має можливість тиску на задоволення інтересів іншої сторони і, навпаки, сам зазнає тиску [2, с. 48].

Очевидно, що в таких умовах стабільність існування державного ладу та політичного режиму базуватиметься на високій правовій культурі суспільства в реалізації ідей конституціоналізму як ідеології демократичного правління. Унікальність правової культури полягає не лише в причетності права до функціонування політичної системи, але й поведженні будь-якої особистості у сфері права відповідно до правових вимог як бажана модель поведінки [3, с. 13].

У науковій літературі можна зустріти різні визначення правової культури. Одні автори зазначають, що це багатозначна характеристика однієї з найважливіших сторін життя суспільства, більш висока і об'ємна форма правосвідомості [4, с. 571]. Крім того, це явище, в зміст якого не можуть бути включені відхилення в діяльності й поведінці від вимог правових норм [5, с. 389]. Автори додають, що правова культура – правовий режим, що забезпечує належний рівень законності, неухильну реалізацію прав і свобод людини, інших осіб, взаємну відповідальність держави і особи [6, с. 143].

Таке розуміння правової культури передбачає в якості складових елементів усе те, що знаходиться у сфері дії права: норми права та правовідносини, правові установи, правосвідомість і правову поведінку. Цю позицію займає Г.І. Балюк, включаючи до поняття правової культури особистості знання права, розуміння його сутності та принципів, ціннісних властивостей і якостей, а також повагу до закону, впевненість у справедливості права та гуманності правосуддя, звичку дотримуватись правових приписів, права в цілому.

Інакше кажучи, правова культура особистості передбачає не тільки знання та розуміння права, але і правові судження [7, с. 9], тобто правова культура особистості – це її позитивна правова свідомість у діяльності. Правова культура, на думку, І.В. Осики, зводиться до такої діяльності, яка відповідає прогресивним досягненням суспільства в правовій сфері та завдяки якій постійно проходить правове збагачення самої особистості [8, с. 13].

Інші вчені, до яких приєднуємося, наголошують, що правова культура визначається як ступінь правової розвиненості особи, характер її правової дійсності та юридичної практики, рівень засвоєння суб'єктом правових норм і об'єктивної оцінки та прогнозування подальшого розвитку суспільства і держави, характер участі в перетворенні правової дійсності, рівень її правової активності, опанування культурою правового мислення [9, с. 259]. Тобто в правовій культурі нормуються будь-які види людської діяльності, перетворюючись у частину культури незалежно від того позитивну або негативну роль вони відіграють у суспільстві [10, с. 121]. Це якість правового життя суспільства і ступінь гарантованості державою й суспільством прав та свобод особи, а також знання й дотримання права кожним членом [11, с. 161].

У загальному розумінні правова культура відображає юридичну дійсність і регулює поведження будь-якої особи у сфері права. Правова культура є засобом регулювання законних суспільних відносин, які виконують роль регулятора відносин між суб'єктами [12, с. 224].

Дійсно, правова культура, як і будь-який інший різновид культури, піддається якісним оцінкам [13, с. 408]. Вона є результатом правосвідомості, причому не можна ототожнювати правосвідомість із правовою культурою, а необхідно розглядати їх як структурно складне неподільне утворення, що складається з таких основних об'єктивних і суб'єктивних елементів:

- 1) рівня розвитку права (розвитку правового знання, ставлення до права);
- 2) рівня розвитку правової діяльності (правозастосовної діяльності, правосвідомості й правового розвитку особистості, правовідносин);
- 3) рівня правосвідомості (установки на правові норми й поведінки особи).

Формування правової культури суб'єктів парламентських процедур – довгостроковий процес, у якому мають значення правові знання, правовий досвід, реальна практика юридичної діяльності й, поза всякими сумнівами, вся правова реальність. Правова культура повинна бути усвідомлена суб'єктами, перетворитися зі знань у переконання [12, с. 224].

Разом із тим саме по собі усвідомлення суб'єктом своїх прав і свобод, обов'язків і відповідальності ще не формує ставлення до правового життя суспільства. Осмислення цього та низки інших явищ правової дійсності пов'язане з їхньою оцінкою. Тому оцінюючий компонент – важливий аспект правової культури. Правова культура особистості означає не тільки знання й розуміння права, але й правові судження про нього як соціальну цінність і реалізацію правових норм [12, с. 226].

Дійсно, як вірно наголошують науковці, правову культуру неможливо зводити тільки до знання законів. Оцінюючий момент є найважливішим компонентом правової культури, бо ціннісні орієнтації та ідеали створюють той еталон, із яким порівнюється рівень правової культури у правовій сфері [8, с. 16].

Суб'єкт по-різному може дотримуватися ідей і концепцій про природу, сутність, функції держави і права в усіх формах парламентського життя при задоволенні своїх цілей і завдань. При цьому можуть порушуватися не лише принципи підпорядкування особи й інститутів публічної влади нормі права, але й обмеження всемогутності апарату держави в інтересах гарантування прав окремого індивіда. Тому завданням правової культури є узгодження свободи кожного суб'єкта зі свободою всіх на підставі загального закону [14, с. 363; 15, с. 31].

Важливість правової культури у функціонуванні парламенту підкреслюється на рівні дисертаційних досліджень. Зокрема, І.В. Осика в якості ознаки правової культури виділяє її органічний зв'язок та взаємодію із законодавством. Вона наголошує, що в умовах демократичної процедури закони можуть прийматися більшістю голосів, власникам яких не вистачає професіоналізму. У боротьбі за закони відбувається зіткнення представників різних правових культур, що не може не відобразитися на якості законодавчої діяльності.

Автор додає, що, якщо право – це встановлена законом міра соціальної свободи, то закони і всі інші юридичні норми повинні бути послідовним вираженням цієї свободи, а це, у свою чергу, відповідає завданням та цілям правової держави. Якість законодавства оцінюється не тільки і не стільки вирішенням економічних, політичних та інших завдань суспільного розвитку, скільки закріпленням надійних гарантій прав, свобод та інтересів особистості, інших суб'єктів правових відносин [8, с. 16].

Суб'єкти парламентських процедур не можуть бути позбавлені правової культури повністю. Слід говорити в цьому випадку про недостатню, низьку, неповноцінну, деформовану, негативну правову культуру, але ніяк не про її відсутність [16, с. 92; 17, с. 79]. Виділяють високий, середній і низький рівні правової культури [13, с. 408].

Правова культура суб'єктів парламентських процедур може проявлятися в такій діяльності, як:

1) участь у реформуванні організації й діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування; реформуванні організації виборів до представницьких органів влади шляхом застосування того чи іншого виду виборчої системи;

2) підвищення ролі інститутів громадянського суспільства в законотворчій діяльності, реалізації конституційного статусу парламенту як єдиного органу законодавчої влади, зміцнення відповідно до принципу розподілу влад його установчих та контрольних функцій;

3) створення належної системи інформаційного забезпечення правотворчої й інших видів діяльності державних органів; застосування широких загальнонародних обговорень законопроектів, особливо тих, які безпосередньо регулюють відносини людини і держави, встановлюють права і обов'язки громадян;

4) застосування форм безпосередньої демократії, зокрема використання відповідно до Конституції народної законодавчої ініціативи, всеукраїнського референдуму щодо проектів законів, які безпосередньо стосуються відносин людини і держави, соціальних потреб громадян; запровадження місцевого референдуму для розв'язання правових питань місцевого значення тощо [18, с. 201].

У парламентських процедурах взаємодіють окремі гілки влади. Така взаємодія передбачає наявність у кожній з них демократичного механізму самообмеження у повсякденній діяльності. Традиційні механізми стримувань і противаг: відмова парламенту санкціонувати урядові програми, призначення чиновників, парламентський контроль, президентське вето, подолання його парламентом, відмова від схвалення Кабінетом Міністрів законопроектів, різних ініціатив виконавчої влади, створення слідчих комісій, відмова у затвердженні кандидатів на посаду, вибори Голови Верховної Ради України, його заступників, голів комісій, відставка уряду тощо.

Боротьба з уявною та дійсною конфронтацією між різними гілками влади здійснюється демократичним шляхом: а) шляхом запобігання можливим конфліктам; б) або ж шляхом їх цивілізованого вирішення. Та найбільш дієвим способом подолання конфліктів між гілками влади і всередині них є використання узгоджувальних процедур, до яких суб'єкти парламентських процедур звертаються часто і добровільно [19, с. 127].

Особлива роль правової культури проявляється в процесі розв'язання проблеми протистояння між парламентською більшістю і опозицією. Коли суперечності набувають непримиренного характеру, тоді авторитетним арбітром може бути лише народ. Так, для розв'язання принципово важливих для держави питань влада має можливість звернутись безпосередньо до народу, наприклад організувати всеукраїнський референдум. Саме така модель політичної системи найбільш поширена в європейських країнах. Практика апелювання до думки народу як джерела влади є важливим демократичним інструментом і протягом багатьох років виправдовувала себе. Але тут постає питання, наскільки рівень правової і політичної культури громадян відповідає вмінню розібратись у таких складних політичних та юридичних проблемах [19, с. 128].

Правова культура суспільства в умовах глобалізації й інтеграції вже не визначається територіальними межами однієї держави. Відбувається процес інтернаціоналізації та взаємозбагачення різними правовими цінностями, що дозволяє деяким дослідникам заявляти про формування єдиної

загальнолюдської правової культури з позиції загальнолюдських цінностей. Світове співтовариство вже погодилося на вироблення загальноцивілізаційних, загальнолюдських засад і принципів діяльності в міждержавних відносинах, які закріплюються в найважливіших нормативно-правових актах міжнародного характеру. Особливо помітний цей процес у рамках Європейського співтовариства, де вироблені принципи узгодження національних правових інститутів, створене єдине правове поле, в рамках якого забезпечуються основні права і свободи особи відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод [20, с. 143]. Саме запозичення механізмів взаємодії суб'єктів парламентських процедур є корисним для України.

Висновки. Отже, правова культура суб'єктів парламентських процедур визначається як ступінь правового розвитку суб'єкта, характер його юридичної практики, рівень засвоєння ним правових норм і об'єктивної оцінки та прогнозування подальшого розвитку суспільства і держави, характер участі в перетворенні правової дійсності, форма правової активності, опанування культурою правового мислення.

У парламентських процедурах взаємодіють окремі гілки влади та інститути громадянського суспільства. Така взаємодія передбачає наявність у кожного з суб'єктів демократичного механізму самообмеження в діяльності.

Література:

1. Піскун І.І. Правові доктрини та конституційні моделі правового статусу члена парламенту. Митна справа. 2011. № 4. С. 78.
2. Сіренко В. Деякі зауваження до запитання про природу влади. Влада в Україні: шляхи до ефективності / ред. рада: О.Д. Святоцький (голова) та ін. К.: Право України; Ін Юре, 2010. С. 46–53.
3. Селіванов А.О. Конституція. Громадянин. Суд. Професійні та суспільні погляди. К.: УАІД «Рада», 2009. 560 с.
4. Венгеров А.Б. Теория государства и права. М.: Омега-Л, 2004. 608 с.
5. Соколов Н.Я. О понятии правовой культуры. LEX RUSSICA (Научные труды МГЮА). 2004. № 2. С. 389.
6. Сырых В.М. Теория государства и права. М.: Юстицинформ, 2004. 704 с.
7. Балюк Г.И. Взаимосвязь правовой культуры и социалистической демократии. К.: О-во «Знание» УССР, 1984. 48 с.
8. Осика І.В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2004. 253 с.
9. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / Р.А. Калюжний, С.М. Тимченко, Н.М. Пархоменко, С.М. Легуша. К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2007. 296 с.
10. Спиридонов Л.И. Теория государства и права. М.: Проспект, 1996. 301 с.
11. Якушев А.В. Теория государства и права. М.: ПРИОР, 2000. 230 с.
12. Поляков І.І. Роль правової культури у формуванні правової, соціальної держави. Актуальні проблеми держави і права. 2006. № 29. С. 228.
13. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В.С. Нерсисянца. М.: НОРМА-ИНФРА М, 1999. 552 с.
14. Теорія держави і права: навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; за ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. К.: Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
15. Паращевіна О.А. Правова держава: формування нової цілісності. Держава і право. 2011. Вип. 54. С. 30.
16. Скуріхін С.М. Правова культура та правове життя. Актуальні проблеми держави і права. 2005. № 25. С. 89.
17. Смоленский М.Б. Право и правовая культура как базовая ценность гражданского общества. Журнал российского права. 2004. № 11. С. 73.
18. Погорілко В.Ф. Загальна декларація прав людини — одна із найважливіших загальнолюдських цінностей. Право України. 1999. № 4. С. 7.
19. Сербин Р.А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. К., 2003. 184 с.
20. Рязанов М.Ю. Правова культура як фактор забезпечення стабільності та правопорядку. Актуальні проблеми держави і права. 2005. № 36. С. 140.